

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ

ВІСТНИК.

КНИЖКА ІV.

За цвѣтень 1901 року.

четвертої книжки за цвітень 1901 року.

Стор.

<i>Наш альбом</i> : 1. Мерці. 2. Патріотам, Мик. Вороного. 3. Зернятка, XI XX, Бориса Грінченка. 4. Мрія, Осипа Маковея. 5. Притомленому братови, В. Д. 6. Розчарованя, Х. С. 7. І знов зима, Осипа Шпитка. 8. Памятай дівчино, Ол. Коваленка. 9. Галицьке село, Евг. Мандичевського. 10. В місячну ніч, Одарки Романової. 11. Сільські мотиви, М. І. Вдовиченка. 12. Хмари, Жарка	1—8
<i>Генеральна репетиція</i> , етюд у двох діях Наталки Полтавки	9—24
<i>Добре заробив</i> , оповідане Стефана Пятки	25—35
<i>Нариси В. Кравченка</i> : II. Діти	36—42
<i>Із поетичної спадщини</i> :	
III. Пісні Анатолія Свидницького (I—IV)	43—44
IV. Із недрукованих поезій О. Я. Кониського	45
<i>Мінятюри</i> :	
X. Перед від'їздом, Ант. Крушельницького	46—50
XI. Знайшли, Надії Кибальчич	51—54
XII. Легка смерть, Василя Загаєвича	54—58
XIII. Сікуція, Гр. Коваленка-Коломацького	58—60
XIV. Осінні хвилі, Леся Гр.	61—61
XV. Шпаки, Дніпрової Чайки	61—62
<i>Із Естонських поетів</i> (Янсена-Міхельсона, Івана Якса, Гренцштайна, Михайла Веске, Густава Луйги, Івана Кунцера, Фрідріха Крайцвальда, Якова Томма). Переспіви П. Грабовського	64—68
<i>Із оповідань Владислава Оркана</i> :	
I. Підвечірок	69
II. Недовірок	77
III. Ясна Поляна	85
IV. З країни Горців	87—102
<i>Із оповідань Анатолія Франса</i> :	
II. Кимейський співак	104—111
<i>Із „Слова о полку Игоревім“</i> : Плач Ярославни, М. Вербицького	111
<i>Молоді сили</i> : II. Йоанна Амброзіус, Е. Детенна	1—11
<i>Маруся Богуславка в українській літературі</i> , Ст. Томашівського	18—31
<i>Жертви нашого лихоліття</i> : М. Т. Симонов і С. Д. Ніс, Сергія Єфремова	38—51
<i>Діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 рік</i>	56—61
<i>Хроніка і бібліографія</i>	1—2

Літературно-науковий

В І С Т У Н И К.

. В И Д А Є

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

**Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський,
др. Іван Франко.**

За редакцію відповідає: **Володимир Гнатюк.**

Річник IV. Том XIV.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

З М І С Т.

	Стор.
<i>Наш альбом :</i>	
1. Мерці. 2. Патріотам, Миколи Вороного	1—2
Зернятка, XI - XX, Бориса Грінченка	3—4
Мрія, Осипа Маковея	4
Притомленому братови, В. Л.	5
Розчарованя, Х. С.	5—6
І знов зима, Осипа Шпитка	6
Памятай, дівчино, Олексі Коваленка	6
Галицьке село, Евг. Мандичевського	7
В місячну ніч, Одарки Романової	7
Сільські мотиви, М. І. Вдовиченка, I—II	8
Хмари, Я. Жарка, I—II	8
Із поезій Миколи Чернявського, I—XI	117—121
Із поезій Уляни Кравченко, I—II	122
Ів поезій Івана Стешенка, I—V	122—124
Передсмертні мелодії А. Кримського, I—XVIII	237—241
Із поезій Ілька Гаврилюка, I—V	242—243
Скалки душі, Ів. Федорченка, I—IV	244
Маєві ельгії, Ів. Франка, I—III	244—246
<i>Генеральна репетиція, етюд у двох діях Наталки</i>	
Полтавки	9—24
<i>Добре заробив, оповіданє Стефана Пятки</i>	25—35
<i>Нариси В. Кравченка : II. Діти</i>	36—42
<i>Із поетичної спадщини :</i>	
III. Пісні Анатолія Свидницького I—IV	43—44
IV. Із недрукованих поезій О. Я. Кониського	45
<i>Мінятюри :</i>	
X. Перед від'їздом, Ант. Крушельницького	46—50
XI. Знайшли, Надії Кибальчич	51—54
XII. Легка смерть, Василя Загаєвича	54—58
XIII. Сікуція, Гр. Коваленка-Коломацького	58—60
XIV. Осінні хвилі, Леся Гр.	60—61

891,7905
LIN
V. 4
no. 4-6

Стор.

XV. Шпаки, Дніпрової Чайки	61—63
XVI. Москаль, Я. Жарка	175—178
XVII. Яблуко, Ів. Франчука	178—183
XVIII. Віщуванє, Ярославича	286—288
XIX. Тарабанщик-доглядач, Гр. Коваленка-Коло- мацького	288—291
XX. В лісі, Степана Ганущака	292—297
XXI. Учадів, С. Волоха	297—302
<i>Із Естонських поетів</i> (Янсена-Міхельсона, Івана Якса, Гренцштайна, Михайла Веске, Густава Луйги, Івана Кунцера, Фрідріха Крайцвальда, Якова Томма). Переспіви П. Грабовського	64—68
<i>Із оповідань Владислава Оркана :</i>	
I. Підвечірок	69—77
II. Недовірок	77—84
III. Ясна поляна	85—87
IV. З країни Горців	87—103
<i>Із оповідань Анатолія Франса :</i>	
II. Кимейський співак	104—113
<i>Із „Слова о полку Ігоревім“ : Плач Ярославни, М. Вербицького</i>	116
<i>Із недрукованих оповідань О. Я. Кониського :</i>	
I. Бугай	125—135
<i>Із оповідань Олександра Катренка :</i>	
I. Із записок українського народолюбця	136—165
II. Каганців сон	275—285
<i>Останній бій, оповіданє М. Дерлиці</i>	166—174
<i>З помертвих оповідань Мопасана :</i>	
I. Перший сніг	184—191
II. Мораль XVIII віка	191—195
III. Фермер	195—201
<i>Із оповідань Петка Тодорова :</i>	
I. Батьківщина	202—209
II. На зарінку	209—212
<i>Запропащений надзвичайний поїзд, оповіданє А. Конен Дойла</i>	213—227
<i>Із драми „Торквемада“ Віктора Гюґо</i>	228—236
<i>Холєра, оповіданє Сергія Єфремова</i>	247—266
<i>На вакаціях, оповіданє Яц. Іл. Ред.</i>	267—274
<i>По Європі, гумористичні образки Джерома К. Джерома</i>	303—327
<i>Із дрібних нарисів Еріха Гартлебена :</i>	
II. Телячий котлет	328—335
<i>Із оповідань Августа Стріндберґа :</i>	
I. Над хмарами	336—343
<i>Із славянських поетів</i>	344

	Стор.
<i>Молоді сили: П. Йоанна Амброзіус, Е. Дегена</i>	1—17
<i>Маруся Богуславка в українській літературі, Ст. Томашівського</i>	18—37, 66—98, 117—133
<i>Жертви нашого лихоліття: М. Т. Симонов і С. Д. Ніс, Сергія Єфремова</i>	38—55
<i>Діяльність Наук. Тов. ім. Шевченка за 1900 рік</i>	56—60
<i>Нові матеріяли до біографії Т. Г. Шевченка, Л. Яковлева</i>	61—65
<i>Чому Олекса Стороженко покинув писати по українськи, А. Кримського</i>	99—102
<i>Українські оповідання Ол. Стороженка</i>	103—112
<i>Іван Бойко, племінник Т. Шевченка, Сергія Шелухина</i>	113—116
<i>Август Стріндберґ, Нат. Кобринської</i>	134—156
<i>Новини нашої літератури:</i>	
I. Ще одна драма, П. Дмитренка	157—164
II. Збірникъ творивъ М. С. Жернова, Г. Хоткевича	165—167
<i>Ювілей Ганни Барвінок (О. М. Кулішевої), Б. Грінченка</i>	168—173
<i>Загальні збори Наук. Тов. ім. Шевченка</i>	174—180
<i>Хроніка і бібліографія</i>	1—20, 21—36, 37—56

Не знали, як довго йдуть, лише що мусять так іти до смерти. Про те вже не сумнівалися їх серця, мучені тугою і розпукою.

Аж ось збираються чорні хмари — вже заслонили сонце — і стоять над ними і клублять ся звільна. Ніякий промінь не продре ся крізь гіляки та листя, не впаде на їх лиця обілені страхом. Що раз темнійше.. Цілий ліс дрожить — дрожать залякані дерева — з віддалеки надтягає буря — іде громова загида... Перша блискавка... далека... підземний гук...

Смертельна тривога огорнула їх — стоять мовчки, мов людський привид — аж тут у сьвітлі блискавки уздріли близ своїх стіп урвище... чорне як пропасть... без дна!...

— — — — —
У краю первісних жител опущені їх товариші, побудували хати з гарно обробленого дерева, щоб мати дах над своєю головою і місце тихого, нічного спочинку.

В сонячні дні виходять із топорами до ліса і згадуючи братів своїх, обтинають грубі гіляки повалених ялиць і рубають тверді смереки в мягкости своїх серць.

У глибині ліса шумлять старі дуби, як то давно-давно бувало, ще за людської непамяти — а по верховітю дерев вітер співає і грає вічну пісню, дивно сумну, про загибші давно сьвіти, про золоті звізди, промінні, закляті в лід...

Переклала Лєся Озаркевичева.

IV. З країни Горців*).

1.

В одній із гірських парафій висипала ся зі Служби перед церкву громада людей. Іду між них, а знайомі стискають мені руки і витають сердечно.

— Щож тут коло вас чувати? — питаю, відповідаючи на поздоровлення.

— Все одно, пане: біда тай біда.. Иньшого не почувте.

— Вона — докинув другий — виїхаєть ся дверми і вікнами до хати так, що не силен чоловік обігнати ся...

— Не пускати! — кажу.

*) Горцями називають ся польські гірняки на схід від Бабиної Гори.

— Ей пане! Таж чоловік боронить ся, як може, але руки умлівають і розуму не стає... Заткавш одну діру, то друга отворить ся — і так усе.

— Ой так! — потакнула громада.

Сум на лицах, журба в очах. Викликають сумне вражінє зігнаних на заріз овець.

— Ісусе любий! змилосярди ся наді мною, — йойкає якась жінка суха, як скипка, і протягає руки до дверей церкви.

— То, знаєте, бідна комірниця з Кошинок — пояснює газда, що стоїть побіч мене. — Мала сіромаха один загін із бараболею, більше нічого — та прийшли сеї ночі дики з ліса і знищили до крихти...

— Ой буде копати сарака! Моцний Боже... — милосярдили ся жінки, поправляючи на раменах хустки.

— Коби хто ті дики вивів від нас! — говорили між собою — то громада зложила би ся для нього...

— Таж тут був раз якийсь мандрівник. Він був би їх вивів — поясняв побережник — та щож, коли бояв ся розгнівати графа.

— То най полюють на них, або що! — промовила гнівно якась газдиня. — Прийде копанє, то пильнуй піч за пічю, бо з'їли би тобі все до крихти. Що то нікогісінько нема на світі, аби тим займив ся!... Досить не виросте, бо й куди? та ще й дики винищать. Кілько бід на світі, то всі звалили ся на нас... Боже, Боже! Що вже не дієть ся!

— Любоньки мої! — промовляє до неї кума з гірким усьміхом. — Вже то так буде... Дарма! Ми не направимо світа...

— Є люди, що думають про його нараву — втрутив я.

— Боже їм помагай! — піднесли в гору очи. — Але доки сонце зійде, роса очи виїєть...

— Ліпше здати ся зі всім на Бога і чекати кінця... — відізвав ся з переконанєм Король, прозваний також Монархом.

— Так, так — потвердив дяк, що проходив обік. — Кого Бог сотворить, того не заморить...

— Надія в Бозі... в торбі сир! — шепнув за ним злобний „кум із над межі“.

— Волочить ся песя віра, стерво, біда собача... — кляв із тиха здецидований песиміст від уродин і спльовував раз по разі.

Із церковних дверей вийшов отець сотрудник. Народ тиснув ся до його рук, цілюючи зі всіх боків.

— Чомуж не йдете до дому? — спитав.

— Нема чого, єгомостику, бо там біда...

— А тут що вистоїте?

— Оттак побалакаємо та порадино ся...

— Самі?

— Як ката нема, то й миши газдують... — заворкотів придирливо старий газда.

— Таж мабуть мають давати запомоги.. єгомостику любі! — мовить плачливо низька жінка.

Священик задержав ся.

— То тільки бідним комірникам.

— Таж ми всі бідні, єгомостику! — повіли.

— Нема раз до рота...

— А па собі не урвеш...

— Ой так!...

Священик пішов, а воли знов розбалакали ся, поділившись на більші і меньші гуртки. Не спішило ся їм домів. Чого? Знали, що застануть усе те саме: плач і скрегіт. Тут полекшать собі бодай при спільній балачці, тай безнастанна журба покине їх хоч на хвилину.

Сонце підійшло висше. Паламарь вийшов останній із церкви і позамикав двері -- а вони стояли гуртками на цвинтари балакаючи. Вкінці як виговорили все, що їм лежало на серцях, а було того немало, стали розходити ся і губити ся. Кождий поступав на часок до склепу, до крамниці, аби поборгувати муки або круп. Але найбільше люда тиснуло ся до Абрамка, що торгував кукурузою. Не один витяг мішок із за пазухи, аби насипати в нього якого зерна, „бо ті дітиска чекають, чекають... а гірко їм, гірко!“...

2.

Я вийшов ранком із своєї хати під лісом і взяв сходити в долину вузьенькою стежечкою посеред зеленого на збочах вівса. Я був уже за потоком, коли почув позад себе сухий, дихавичний кашель. Рівночасно долетів до моїх ух придавлений, храпливий голос:

— Пождіть, пане, то піде ся нам приємнійше...

Я пристанув. Низький, сухорлявий хлоп зходив повільно зі збочи попри густо розсіяні ялівці, пішираючись кривим костуром.

— Слава Йсусу! — сказав уже з близька.

— На віки. Душить вас?

— А душить, завзята пся кров дихавиця...

— І ноги болять вас?

— А болять — відповів, віддихаючи тяжко. — Задуха на-
посіла ся на мене і душить, а тут, знаєте, і в ноги влізло. Біда,
бачите, як хвороба спіймає чоловіка на два кінці...

— Радите що?

— Та що? Нічого не раджу. Найліпша рада була би — з'їсти
що скоромного. А тут нема, бо звідки? Їсть ся ту кукурузу тай
їсть із дня на день... Треба щось до того. Бо, знаєте, при одній
шпирці навіть кіт здохне. Проїсть ся зовсім. А тут нема ні звідки,
ні як, ні що...

— Така у вас біда?

— Біда, бідонька наша люба! — засьміяв ся сумно. — Іду
тут ід церкві. Мають мабуть роздавати за дармо кукурузу —
може й мені дістанеть ся що.

Підсьміхав ся безнастанно. Я глядів на нього повний при-
крого здивованя.

— Мають дати бідним, як чуто, а ви маєте ґрунт.

— О, пане, ґрунт!... Та маю кілька тих моргів, як кожний
у селі. Але йдїть но ви по селі і питайте, чи найдеть ся хоч
одни, аби сказав: Маю що завтра вкинути до рота...

Я станув перестрашений, немов над бердом.

— Так, так, пане, так — усьміхав ся гірко — нема такого,
нема... З року на рік упадають ґрунти... Не диво! Бачите, яка
то вівсина? — показав рукою. — Проколюють ся ті зелені сте-
беліни з глинки, але що на тім буде? Одно зеренце. Та й те
з'їдять у полі миши, або дикі свині. Нема що збирати, нема...

Ми йшли хвильку мовчки.

— Бачите — говорив дальше — дїд у селі заможнійший
від ґазди, бо йде хата від хати і дадуть йому: як не тут, то там...
А ґазда не піде, не протягне руки, бо стидаєть ся... Але...

— Дїдько по гонорі, як пусто в коморі — шепнув собі,
йдучи за мною стежкою.

— Страшно! — відганяв я натовп думок.

— Що страшне? — підхопив із терпкою усьмішкою. — Буде ще гірше... Надія в Бозі... Буде! Хто на те порадить?

А опісля, як би для заспокоєня думок, додав:

— Не за нас настав сьвіт, не за нас скінчить ся...

Ми йшли вузкою стежкою, один за одним, поминаючи самітні смереки і купи розсіяних по пустих толоках ялівців.

Хлопа мучила мовчанка, тому спитав:

— А щож там у сьвітї? Прийшла мабуть завія на жидів...

— Ей, дурниця — відповів я — супроти того, що тут дієть ся!

— Паноньку! Ціле жите дурниця тай тільки...

— Бо тут писали газети, — почав на ново по хвилі — але не однаково писали... Одні подають, що на Турбачу зійшла ся тисячка хлопів, а иньші подали кілька тисяч... Га, га... Миж тут близенько і нічого не чули про те... Тільки, знаєте, йшли баби в Новому Торгу верхами і виділи там двох хлопів, як собі відпочивали, сидячи при дорозі... Може то вони донесли?... Бабський страх, то знаєте не малі має полуди. Йому двоїть ся і троїть ся все в очах... Але воно мусіло щось бути, бо й суди з'їхали з Відня і вояків дали на квартири... Воно то не без того!... Прийшла, бачите, на жидів завія, як та зараза на бульбу...

Я не відповідав. Чорні думки мигали мені перед очима. Я йшов посеред пустарів, де для овець за мало паші, а тут люди мусять жити, приковані на віки камяною конечністю...

— Дивно, що їм нічого не зробили, бо то народ, знаєте, завзятий, збіджений і гнетений звідусіль... — говорив, дихаючи за мною. — А з жидами, то сказав би я, як із вошима на лобі... Кусають тебе, тай кусають, а ти драпаєш ся тай драпаєш... Бо ти непорядний, чоловіче, як останній дід. Га, щож! Цильнійше черево, як голова, бо від нього йде розум...

Закінчив сентенцією, підсьміхуючись гірко і йшов за мною, штильгукаючи і віддихаючи грудьми як міхом.

Ми перейшли так спорий кавалок і сходили в оселю, розложиву чорними хатами над церквою.

Посеред будинків здибали ми невеличкого хлопчика. Йшов жваво, майже біг під гору, босо, в брудних штанцях і вистріпаній сорочині. Капелюх тримав в обидвох руках.

— Ти що несеш, Івасю? — спитав його хлоп.

— Кукурузу...

— Лише в капелюсі?

— Вистане. Мене післав газда, бо дають за дармо. Я ледви діпхав ся. Змеле ся на сніданє тай з'їмо. Будьте здорові...

— Бідота! Як воно вміє собі радити!... — глянув за ним газда.

— І то всі так бідують? Усі?

— Га, га! Побачите, який буде натови коло воза.. — сьміяв ся і дихав храпливо.

Ми вийшли через воду на дорогу і станули перед церквою. Здалека долітав до моїх ух ярмарочний галас.

Перед дяківкою стояв драбинястий віз; докола тиснули ся люди і пхали одні через других. На вові вимахував якийсь хлоп руками, по боках вийти гамували народ, що пхав ся. Товпа не слухала одначе вийтівських пояснень, лише вила ся і спихала, як заїла журавляча черня. Хто сильнійший, діставав ся скорше до воза понад плечі иньших, брав, кільки міг і висував ся з сутолоки.

Жінки, підростки і діди стояли на боці, чекаючи, доки їм на кінці не дістане ся що.

Я онімів на часок і стояв довго, задивлений в галасливу товпу. Перед очима мигали мені знайомі лица „порядних“ господарів, кільки-моргових загородників.

— Бійте ся Бога! Що тут робить ся? Тай ті прийшли тут жебрати?!

— А бачите!...

Побіч мене станув мій товариш.

— Треба йти — шепнув — бо не лишило би ся мені нічого...

І, задихуючись, поволік ся поволи та вмшав ся в товпу. З посеред гамору було чути деякі слова.

— Не пхайте ся!

— Мені вперед!

— Ти можеш собі купити!

— Ади, жеріть, богачі! Бідному не дістанеть ся...

І стояла ворожо напроти себе та нужденна товпа. Один другого жер очима, а кождий витягав руку по лиху підмогу: газда, комірник і найбіднійший дід.

3.

Сонце спало над Бабину Гору і посувало ся великим колесом понад зинні долини заходу, коли я вийшов на першу поляну стрімкої збочі...

Я сів на траві, перебігаючи одним поглядом кільканайцять-милевий простір. Схід і полудне заступили мені гори, окровавлені зорею заходу, неначе величезні, ржаві огнива, розпалені в огні і повязані в один ланцюх. За те на захід летить нестриманий зір, опираючись аж на західнім Бескиді.

В задолинках сіріють села, біліють церкви і Раба веть ся круто долинами, видираючись на ширший простір ід півночи. Посуваючись за ним доходить зір гадкою до Висли і піддавельського городища.

Так недавно, як я покинув його... а вже так давно!

Я сидів на поляні, блукаючи поглядом по незмірній мозаїці збіжа, де зелені пласти недоспілого вівса задержують найдовше око.

Наглий шелест і тріск галузя у приліску понизше мене вирвали мене в задуми. З темної гущавини вийшли наперед сиваві воли, а за ними висунув ся посивілий хлоп.

— Щож вас тут під вечер принесло? — спитав, наближаючись до мене з простодушним усміхом.

— Я вийшов поглядіти на доли... Гарний вид! — вказав я рукою.

— Гарний, бо гарний... але тут іще гарнійший.

Показав на збіч і зітхнув тихо. Пусті вируби, з купами пнів, почервоїлих від західної зорі, тягли ся далеко, оточуючи нагою постатю стрімкі збочі гір...

Я зітхнув за ним. Памятаю добре ті чорні смерекові ліси. Я літав тут малим хлопцем на гриби, лазив по деревах за вивірками або вичікував пастухів, що вертали з полян. Я знав цілий ліс на три милі докола. Які тут були смугляві смереки! Камінем не перекинув би. І те все десь пішло — в так недовгому часі!...

— Може підете висше, геть на верх? — спитав хлоп.

Я пішов із ним, не відповідаючи, каменистою дорогою, що вела веретільницею під верх.

— Були тут ліси, були!... — мовив хлоп, заганняючи воли — красні і грубі і високі... самісінькі смереки! Та щож?... Захотіло ся графови (шануючи ваш гонір) жидівського лайняка тай попродав до крихти. Злетіла ся жидівня, як мшиці, позакладала парові тартаки і почала з краю. Тутешні люди кляли потихо і говорили голосно: Най рубають хоч до судного дня... Бо ліси, знаєте, були такі, що їх за три дни не перейшов. Але вони спровадили звід-

кись заволоку, а ті як стали нищити все без пардону, то лишилось тільки те, що онде видно...

Вказав рукою на збіч Обидівця, де звалені буки зеленіли ясно і виставали де-не-де сухими конарями старі перегнили ялиці.

— Тільки лише остало ся... гей, багрянний! — погоняв воли, підцьвігуючи батогом.

— Жаль вам тих лісів?

— Ба! кому не був би жаль?

Ми йшли поволи, бо каміняста дорога підносила ся щораз стрімкіше. Довкола нас лежали купи перегнутих пнів, посеред яких пнули ся трави різнобарвною зеленю.

— Спочиньмо! — сказав хлоп стаючи. — Вийдемо в час.

Ми посідали на придорожних пеньках. Воли не добачуючи за собою погонича, зайшли в зруб і стали лакомо скубти вилеглу траву. Очи хлопача спочили на них із правдивою любовою.

— Най і вони перекусять, бо голодні — шеннув собі.

— А вільно вам пасти на зрубі?

Поглянув на мене здивований з якимось неспокоєм, бажаючи відгадати, що за гадку мав я в питаню.

— Як ніхто не бачить, то й ніхто не боронить — відповів.

Я кивнув головою на знак, що не бачу. Хлоп думав хвилинку, приглядав ся мені якийсь час, а вкінці став говорити:

— Бо ви не знаєте, яка тут давнійше була господарка. До ліса належали всі, як пан, так і ми. Кождий брав для себе, кілька хотів, лише продавати не вільно було. Люди випасали воли по лісі і брали за них річно по триста банок. На волах заробляв кождий, бо трави було багато і ніхто не боронив її. Люди не були також лакомі на дерево, бо мали його доволі. І ніхто не питав: чие то? або: до кого то належить?... бо гори стоять від початку сьвіта і ліси на них росли самі, ніхто їх не засівав... Було так усе і ще за моєї тямки так було. Аж нараз рознесло ся по селі, що граф продав ліси. З початку не хотіли вірити тому; врешті, як уже дізнали ся на певно, завзяли ся громади і кажуть: Не пустимо графа до ліса!... Сяк так, завзяте зросло і не дозволили дворакам доїздити по сяги. Ані на бичівно не належить ся графови з ліса, мовили. Тоді то, знаєте, граф постягав війтів і казав їм поідписувати ся на продажу. Поідписували ся, тільки один війт, порубський, не хотів. А без одного підпису не міг продати. Тоді, знаєте, граф написав до цїсаря і той прислав йому військо

на поміч. Розквартирувалися по селі і казали, що не підуть, доки війт не підпише ся. Порубський утік. Дігнали його вояки на Турбачу і застрілили. Тоді то доперва, знаєте, граф продав ліс, поробив кінці і повідзначував, доки його, а доки громадське. Дісталося й громадам по одробині ліса, та що з того, коли вони мають право до цілої спілки... Бо, знаєте, поляни пішли до поділу: одні графови, другі хлопам.

Перестав і почав шукати за пазухою люльки. Схилений слухав я мовчки сто разів уже чутого оповідання.

— Так знаєте — кінчив набиваючи люльку — давнійше було досить паші і можна було доробити ся на худобі; а нині мало котрий ґазда має воли, бо нема де пасти. На облогах ледви вівця потрафить що ускубнути. Ми думали, що як вирубають ліси, то будемо пасти по зрубам. А тут, знаєте, понаводили побережників і не пускають навіть на суніці. Зажерли ся страшно хлопи, як і в сорок шестім за мої тямки — але щож... Двори стоять, як стояли, а в нас біда що раз більша...

Пакав дрібно з люльки, спльовував перед себе і глядів на мене простодушно. Ми сиділи мовчки. Вітер гуляв докола нас високими хащами і колихав із шелестом розложисті малиняки. Воли пасли ся зрубом попри дорогу.

— Е, треба йти — відізвав ся хлоп — бо ще хто надійде не хотячи...

Витряс люльку до пенька, сховав за пазуху і пішов за волами, заганяючи їх ід дорозі.

— Жаль вам дуже трави, жаль... — мовив до них сердечно. — Добре, що хоч тільки ви урвали... То змарнить ся — вказав бичівном — зіпріє і зісохне, а не дадуть випасти...

— За те смечечки підростуть — завважав я.

— Хто того дожне? Я, бо ні... гей, багрянний, гей!

Ми зближали ся до верха.

— За прикладом панів ідуть хлопи — пояснив мені ґазда. Що лише хто має, то вирубує, нищить і продає... Алеж бо й не дивота, бо шельма біда допікає... Трудно здихати з голоду. Нема за що брати ся на переднівку, то беруть ся за ліс. Не один зрубав смереку, завезе на місце жидови і ще мусить його красно просити, по руках цілувати, аби схотів купити. Жид, знаєте, відпекуєть ся і дорожить ся, аж вкінці купить за тільки, за кілько

сам хоче. Скоро перегандлюють і хлони свої ліси; скоро не остане ані на будову, ані на опал. Заждіть лишень рік, два...

Ми станули на версі. З округлої поляни, видної, відслонився величавий вид на позбавлені ліса Горці

— Ті всі зруби — пояспяв мені хлоп — від Любомира аж до Вільхівки, то посілости графа із Прислуца... А ті голі гори, що стоять перед нами, то графа з Камениці; а ті обшири на ліво, то мшанського пана... Гарні посілости! нема що казати...

Кивав головою з переконанєм і загаяв батогом воли до кошари.

Я чекав на нього, поглядаючи на голі, пусті гори, що лежали докола мене...

— Гарні посілости! Нема що казати...

• 4.

Останні відблиски червоної зорі впали на верх Турбача. Мій товариш замкнув воли в кошарі і ходив по поляні з очима вбитими в землю.

— Чого шукаєте? — спитав я.

— Дивлю ся, чи були дики сеї ночі, бо повно сьвіжих рівців.

— І щож?

— А були псе віри!... О, тут.. Повнісінько слідів...

Ходив, рушав бичівном землю і кляв по тихо. По довгій мандрівці підійшов сумний до мене і сів на траві.

— Що я маю жури з тою проклятою падлиною — жалував ся — то навіть виповісти не потрафлю... Зжерли мені ячмінь під лісом, бульбу перерили паскудно, що загребти не можна. А тепер прийшли на поляну і перевернули до дна. Чоловік хоронив і не пас, буде — кажу — крихта сїна, а тут вкосьть (шануючи вас чесних) свинського відходу. Що мені нарobili, ай що, на ті часи... Господи милосердний!

— Полюйте...

— Коли не вільно. Не знаєте, що граф ховає для себе дики?

Западав що раз чорнійший сумрак. Пастухи зганяли з полян воли до кошар. Зруби маячили долі, як жидівські цвинтарі. Ми сиділи довгий час тихо, нахмурені. З ростік повзли до нас звільна мрачні тіни.

— Але переночуйте в колибі, бо куди-ж підете? — сказав хлоп устаючи.

— Переночую.

— Треба приготувати дров на огонь.

Я пішов за ним до колиби, на другий кінець поляни. Невдовзі настягав із приліска сухих галузій та пеньків і розложив у колибі огнище. Ми сіли на порозі. За плечима тріскали в огни галузи, перед нами спокійна ніч і мрачні у віддали верхи. Холодний подув завівав до нас уриваний шум лісних ростік, то якісь шепти і незрозумілі голоси. На Обидівці зясніло велике огнище.

— Хто то там палить?

— Порубяни — відповів хлоп по наміслі. — Певно вони... Так, так... Памятаєте ви? Е, певно не памятаєте, бо то вже кілька літ...

— Що такого?

— Ті огні по горбах... За моєї тямки давнійше палили всюди по верхах смолові стовпи...

— На що?

— Бо казали, що пани зайдуть від Бабиної Гори і будуть усіх різати від краю... Народ лякав ся і ховав ся по лісах і тоді то, знаєте, давали на знак одні другим огневі знаки... Гей! Були то часи, були...

— Тихо-но, хтось співає...

— Е, ая!

Скоро вітер притих трохи, долетіли до нас виразно слова:

„Поляна, поляна
Богатого пана —
Поляну скосяли,
Пана задусили“...

Хлоп поглянув на мене цікаво.

— То, знаєте, така звичайна пісонька... Ніхто її не укладає, сама родить ся, як той вітер, що віє по лісі...

— Звичайна пісонька! Хто сказав би...

— Пастухи співають собі... Слухайте-но!

„Панове, панове
Будете панами —
Але не будете
Панувать над нами“...

Відголос грав і ніс у нескінчену віддаль переймлену мольодню зі шелестом букових листків.

— То правда, хоч воно й пісенька... — подумав хлоп. — Що скажете?... Зовсім забув я! — зірвав ся на ноги. — Треба вкинути бульбу, бо огонь загасне...

Невдовзі сиділи ми в колибі на жердці, витягаючи з ватри пригорені бараболі і заїдаючи їх смачно із солею.

По вечері полягали ми на сїні, принесенім із копиці і понакривали плащами грішні тіла. Сон не приходив одначе. Думки літали кождому в голові, як у божевілью.

— Не можна заснути! — підіймив голову мій товариш.

— Не можна.

— Балакаймо що!

— Балакайте.

Подумав хвилину, опісля почав:

— Як небіжка мамуня вмерла, то вже буде тому... Кількож буде?... Коло сорок літ... А як я оженив ся, то буде... Кількож буде?... Може трийцять пять літ, або й більше... То, знаєте, за цілий той час нема ні одного дня, аби я сказав собі: Слава Тобі Боже!... Лише безнастанно бють філі об чоловіка, одна за одною, без перестанку, як не се, то те, а все мусить щось гризти...

— Кождий має свого моля... — сказав я, спозираючи на головню, що догарала.

— Найбільше жури, то мав я з бабою... Бо то хоре було все і до нічого... Де не обернеш ся, то вона вже стогне. Що я перейшов з нею, паноньку, то не списав би на воловій шкірі. До нині маю таку журу. Все поза уха торкоче мені і йойчить, а сама снуєть ся коло печі. Вже нераз казав я собі: Чи мене Бог милосерний покарав, чи що?... Та щож, мізерний чоловіче, порадиш проти божої волі? Який костур узяв ти — таким підпирай ся...

— А вже-ж! — потвердив я з поважання для „незмірмої божої волі“.

— Не досить одної біди — говорив дальше хлоп — то ще й друга причіпила ся... Правували мене брат і сестра за свою пайку... Вибрали перше, за життя небіженьки, що лише хотіли, а потім кажуть, що їм належить ся сплата... А я їм кажу: як належить ся вам, то правуймо ся! І тягло ся те право тай тягло щось десять літ... Що прийшов вирок на мене, то рекурсом звалили його — і так усе. Аж врешті вони переперли своє і наклали

мені стільки коштів, що я мусів знов сплачувати їх десять літ. Що я витерпів біди за той цілий час, то анї виповісти не потрафлю. Таке то жите наше любе!... Що чоловік не раз скаже собі: Ліпше бути парубком у остатнього газди, як найпершим газдою в селі... Бо парубок як зробить свою роботу, то вже нічим не журить ся і може спокійно стати — а газда мусить ломати собі голову і днями і ночами, звідки взяти на се, або на те... Скоро мені Господь нагодив діти...

— Кількож їх маєте? — спитав я сонний. Головня вже догасла. Повіки зсунули ся самі.

— Кілько їх маю? Питаєте... Та зараз їх тут порахуємо... Найстарший Йосиф із другим Вавром поїхали до Пешту. Але ще нічого не надіслали. Коби хоч відживити ся могли!... То два. Крім них є ще кількоро в хаті. Івасеві буде вже коло шіснайцять літ, або хто знає? Гладкий хлопак і до річи. Зофійка заступить уже в дечім матір. Сенько потрафить уже пасти... Но, а ті дрібні. — Чекайтеж... Кілько їх є?... Катруся... Рейця... Андрусь...

Решти імен я не дочув. Вохке сїно одурило мене і зморив тяжкий сон.

5.

Вже був добрий ранок і сонце стануло над Пенїнами, як я почав сходити зрубом у росток. Тернисті ожини і малиняки гамували мені дорогу. Сухі, високі травища обмотували ноги. Я розсував їх руками, плинучи хвилясто, як лис по степових бурянах.

З під ніг висунеть ся деколи хоростіль і як миш тихенько зашелестить по траві, то знов пробуджена серна вискочить із хмизя, погляне довкола боязливо і в кількох високих скоках зникне з перед моїх очей.

Довго йшов я так зриваючи в ході лісні цвїти та отрясаючи в бадилля перестиглі малини. Вкінці трафив я на стежку, витоптану диками і стратовану ратицями так, як би перегнав туди що найменше сто пар волів. Що дня перед сходом і по заході сонця можна їх тут здібати, як ідуть на жир до села і вертають — один по другім...

Я приспішив хід і станув в недовзі на каміністїй дорозї, що вела спадисто в долину рівнобіжно з шепітливою ростокю.

Йдучи звільна, зривав я малини, що звисали над дорогою. Нараз почув я з близька гавкіт пса і рівночасно слова:

— Борух! Ходи сюди! Розумієш?

Мала собачка прибігла до мене, заскомліла радісно і одним скоком випередила мене на кільканийцять кроків, лягаючи пестливо при ногах свого пана.

Той „пан“ сидів на вохкій мураві побіч дороги і глядів уперто під ноги.

По зближеню добачив я невеличке жерело, що прикувало його очи. Скоро я станув перед ним, підніс їх на мене — і я увидів дві маленькі зеленковаті іскорки в засушенім лиці, поміщені в заглибинах під бронзовим, блискучим чолом.

— З далека? — спитав.

— З верхів...

— Сідайте.

Запрошував мене чемно, як у своїм домі, вказуючи рукою на зелений муріг. Я сів без наміслу. Собака підсунула ся до мене з радісним скомлінем.

— Собака, знаєте, пізнає відразу чоловіка — говорив, впиваючи в мене проникливі очи. — Доброму рада, злого не терпить. У людей не так...

— Не довіряють собі?

— А не довіряють...

— Куди ви вибрали ся? — спитав я.

Надумував ся, що має відповісти.

— А щож, нікуди — відворкнув по хвили. — Так посиджу, подумаю... Робити нема що...

— А з чогож живете?

Глянув на мене здивований.

— З того, що трафить ся... — шепнув. — От звіврина живе по лісах, тай виживе... Не журю ся, бо не маю чим.

— Ґрунту не маєте?

— Що мені з нього? Тільки з нього, що й без нього...

— Якже-ж?...

— А ніяк!

Я глядів на нього здивований. Просверлював мене очима, моргаючи нервово. В кутиках затиснених варт причаював ся розумний усьміх, зроджений з тихої резигнації.

— Весною є суніці і афіни — поясняв мені звільна — літом знов малини, а під осінь ожини і буква. При тім обжене ся чоловік від біди... Тільки зима гірша. Поки були омелюхи, то їло ся...

— Тепер нема?

— Не прилітають. Не видно їх уже три зими.

— І так живе...

— А жию, доки тільки зможу їсти, або доки щось найду... Декому навкучуєть ся таке житє, як от професорови з Любатра...

— Щож то за один?

— Та професор, такий знаєте, що то дїтвач учитель...

— Еге!

— Він прийшов до села, як звичайно бідний старець. Громада очивидно приймила його. Буде, кажуть, в зимі дїтвача підучувати та най валяєть ся в божою волею...

— І валяєть ся?

— А вжеж. Зимом, доки вчить, годують його, знаєте, по черві, від кожного нумера. Що лишить ся їм із їди, приносять йому в горшках і так прогодовуєть ся. А в літі ніхто на дбає про нього, бо дїтвача пасе, не треба його.

— Платні не дістає?

— Звідки, коли його не треба... Жие суніцями, чим зможе; грибів назбирає в лісі, букви, мурашок... Але кривдує собі. Ми зійшли ся на зрубі, то оповідав, що біда коло нього...

— О, вірю!

— Але біди такої нема, не вірте. Лише то, знаєте, не привikle, тому й прикро йому... Він сходив кавалок сьвіта — додав по часі — був за морем і всюди. Кажуть, що говорить семи мовами, але я в те не вірю.

— І трафив тут на своє нещастє...

— Я думаю — перервав — що нема ані щастя ані нещастя...

— Лише?

— Лише є якісь планети злі і добрі. Але злих більше... мусить бути більше...

— Чому?

— Бо людища жалують ся, а то не добра признака...

Присунув ся до мене і став горячково говорити. Очи блищали йому, як дві краплині на сонці.

— Троякі бувають злі планети, троякі... Одні ходять по небі, другі землею, а треті по людях... Ті найгірші, що ходять по людях... Вірте мені!

— Ей, плетете...

— Я вам плету? — затряс ся нервово. — Погляньте! — вказав на жерело, що било в гору. — Ся вода була колись ген горі, над дорогою і плила з боку. Тепер зійшла тут долі, як бачите, і бе простісенько до гори... Знаєте, чому тут зійшла? Знаєте?

— Ну?

— Бо прийшла на неї планета... Сьмійте ся, а я вам кажу, що так.

Настала мовчанка. Він звернув з любовю очи в воду, а опісля покинував головою, як би жалувал її.

— Мусіло їй щось стати ся, мусіло... — шептав тихо. — Або наплював їй хто в очи, або що, що розгнівала ся і втікла в долину... Вірте мені — додав голосно — що й вода має таке саме чуте, як чоловік, або й дерево. Скалічте смереку, то заплаче на вас смоляними слезами, або й усхне зовсім...

— Алеж то що иньше!

— Те саме, пане, те саме.

— Та ваша планета... гм... якаж вона?

— Моя планета... моя планета! — повторив, а очи зайшли йому мракою. — Яка вона?... Коби то я міг знати! Ніхто з нас не знає, чи зла, чи добра... Ніхто не знає.

Не зрозумів видно питання. Я мовчав одначе, шануючи його оригінальний світогляд і приглядав ся йому, коли похилив голову задуманий, а малі очи затопив у бючим жерелі.

— Часто буваєте тут? — спитав я.

— Майже що дня. Тягне мене, знаєте, те жерело...

Коли підніс голову, я достеріг нараз дивну подобу його очий до світляних бульок, що творили ся на бючим жерелі.

— Але, але! Напийте ся тої води — просив — не маю нічого иньшого... Сьмієте ся — додав поважно — а я вам кажу, що та вода має двояке добро: як хто ситий, то будить у ньому апетит... а як хто голодний, то відхочуєть ся йому їсти. Того першого я не пробував іще; за те — друге пробую що дня...

— То ваша планета...

— Не тут вона сидить — воркнув. — Не тут!... Куди я піду, там вона зі мною. Ходи Борух, ходи! Оставайте здорові.

Поволік ся в гору у зруб... Нетерплива собака випередила його і впала в високу траву шукати якої поживи.

А я сидів довго при жерелі, роздумуючи над „планетами“ тих людей...

Переклав

Володимир Тнатюк.

